

Ще не світало, лиш благовістилося на світ. Верховіття дерев, шпилі замкових веж та гострі зуби частиколів барвилися зелено, мов стара мідь. Болони з волових міхурів у вікна княжого терема не просвітилися ще сонцем і вікна більмами глипали на світ. Це такий час, коли навіть бездомна собака зашиється у який кут, знітиться в собі, зітхне і задрімає.

Тільки нічним сторожам на Княжій Горі спочинку бути не може.

Ось з-поза церкви святого Іллі висунулося щось велике, грубе, лабате, як ведмідь. Лиш гострий шпиль шолома шилом торчить і широколезий топорець на довгим ратищу рубає переддосвітне повітря.

А Крутим Яром угору, ід Бабиному Торжкові, піднімається другий шолом і другий топір, і чим ближче, тим хтось більший росте, — справді буцім два ведмеді

з дубових лісів у Київ забрали і наступають на себе.
Бляхи на грудях та на голених подзвенькують.

— З новою дниною!

— З Дажбожечком!

І поклонилися шоломи.

— Як ніч провів?

— Гаразд. А ти?

— Так само. Лиш у греків дещо неспокійно було.

— Буйствували?

— Кажуть, нову безпутницю із Кіпру привезли, —
плясала.

— Велике діло пляс.

— Але як?

— Як то як?

— Як Бог создав...

Хіхкнули в кулак.

Озиралися, чи не підслухує хто.

Ні. Тишина кругом. Гора буцім завмерла. Лиш від Подолу, де княжі полки стоять, глухий гамір долітає. Будилися коні й іржали, а за Подолом шумів широкий Дніпро. За Дніпром, далеко ген на обрію, розтвиралося небо. Ще трохи й Дажбогове око зирне на світ.

— Плясала, кажеш?.. Хе-хе-хе... Ну, так, відома річ.
Греки гості, а гостям у нас воля. Не те, що нам.

І на потіху добув з-під поли бурдюжок.

— Руси веселиє пити, не можемо без того бити.

Солодкий мід булькотів у горлі.

— А ти чому не п'єш?

— Я вже висувив дно.

— Поспішився.

— Я до всякої роботи спішуся. — Зітхнув, буцім ведмідь ревіти збирався. — Мало нам цього добра дають, — додав, показуючи на порожний бурдюг. Товариш заперечив:

— Князь про своїх людей добре дбає, нарікати не можна.

Озиралися на вікна, за якими проживав князь.

— А він?

— Не виходив нинішньої ночі.

— Ого!

— Жінка приїхала.

— Котра?

— А з Новгороду, Малуша.

— З синком?

— З Володимирком.

— Добриня привіз?

— Еге ж! Добриня Новгороду для княжича, як собака двора для свого господаря, стереже. Такого дядька і знайти нелегко.

— Ні! Але чого ж бо то князь Малушу з Новгороду викликав?

— Не моє діло знати.

— Чи не готовиться до походу нового? Він її все тоді викликає, щоб розпрощатися. Кажуть, дуже кохає Малушу.

— Річ, що робить, то дуже.

— Ой, так!

Чехи вози з дубових засіків на Бабин Торжок викочували, вози чорні, великі, під шкурятяними будами, кріпко залізом куті. Біля кожного чотирьох людей сторожі.

Хоч грабіж карасться горлом, то все-таки сторожа не завадить.

— Кажуть, Латинь понавожувала всякого добра багато. Подивитися б цікаво.

— Як кому. Мені тепер щоб у берліг залізти та й захропіть. Більше нічого не хочу.

— Правда. Пора нам усвоєся. На Кожемяки не рукою подать.

— А на Гончарі, гадаєш, ближче?

З церкви св. Іллі дзвінок несміло зателенькав. Буцім боявся або соромився чогось. Здригнулися.

— Чуєш? Знов бреше.

— Зуби на Дажбога шкірить.

— Княгиню-матір будить. Кажуть, вона як лиш це чортяче калатало зачує, так зараз із одра зривається і на молитву спішить.

— Колись така мудра жінка була.

— Колись, а тепер. Чорному дідькові у лабети далася.

— Колись, як сіла на коня, вся у злотистих бляхах, як Ладо, то дружина за нею в огонь-воду пішла б.

— І йшла.

— Йшла. А нині вона так за Григорієм іде. Перше не слухалася нікого, навіть покійного князя Ігоря ні, а тепер чорнюха слухає та благовісником його величає.

— Благовісник, хе-хе-хе!

І оба розсміялися уголос.

— М'яса не їж, зелен-вина не пий, не співай і не плясай, лиш молися і грішну плоть смири. Нічого казати — благовісник! — І штовхнув товариша в бік. — Бачиш?

З огорожі від св. Іллі вийшов закатурений дідусь, з довгою сивою бородою, в правиці висока кривуля, в лівій руці чотки. Відчинив ворітця з церкви до нового терему княгині-мами й пошкандибав туди. Ряса об кущі зашорохтіла.

Добули з пазухи по соломині й лівою рукою позад себе метнули.

— Не завадить.

— Ні. Такий, як тобі дорогу переріже, ого, пропадай чоловіче!.. Чорнобог..

— А бач, яким смиренным прокидається.

— Спитай греків, яка ця їх смиренність. Коли б не князь, дав би нам чосу цей отець Григорій!

— Ой, дав би!

— Кажуть... — І нахилився товаришеві до вуха. — Кажуть, дуже на княгиню-матір настає, щоб людей не на виру, а на горло карати, як у них бува, але князь не хоче.

— Князь, золота душа!

— Жемчужна.

— А лицар який!

— Ще не було такого.

— І не буде.

Сонце блиснуло у бляхах. Ткнули ратища в землю, руки в гору зняли і повернулися лицями до сходу. Так тривали довгу хвилину у молитовному мовчанню. Брови підняті, очі замкнуті, буцім їх сонце поразило. Лиш шевеляться смажні, викотисті губи. Чи не за князя вони молитву шепочуть, за Святослава, Ігорового сина?

— Научи нас, Боже, правді Твоїй і оправданієм Твоїм, просвіти очі мислей наших, — прочитував отець Григорій. Кожне слово зокрема пускав, ніби каплями ісопу душу кропив.

Княгиня-мати перед престолом навколішках стояла, гаряче чоло до зимного, молитовного стола приклонивши.

Поранкове сонце ясними проміннями, ніби теплими пальцями, її голову любовно обіймало. Голова в рантуху, один рушник кругом, другий попід бороду. Почерез очка густої мережі чіпця, як листя почерез іней, княгинин волос прозирає, наперекір літам, не сивий ще, а тільки попелястий.

— Отжени всякий мрак от сердець наших, — гомонить від престолу, — даруй нам сонце правди і ненавільну жизнь нашу соблюди.

Княгиня хоче всякий мрак від серця свого відігнати, але ж бо думки не дозволяють. Як колос із землі, так вони з життя прозябають. Від книг білих, золотом і кіноваром оздоблених і від божественних глаголів до життя заєдно повертають. Не даром же казав їй колись кривоногий кудесник:

— Покориш племена всілякі, прилучиш городи їх і весі, челядь, як рибу у невід загорнеш, а собою заволодіти не зможеш...

Угадав.

Ось і тепер, вона так хоче, так дуже, дуже хоче на словах преподобного отця Григорія, мов на ангельських крилах, у небо піднятися, так думки грішні не пускають. Спомини поперед очі снуються...

Бачить гарячу днину, під Купалове свято. Чебрець, ласкавець і бедриниць буяє, пахне зелена рута, васильок і маруна. Болеві ягоди живими соками наливаються. Земля, заплоднена сонцем, розкинулася, як довга і широка, така буйна і повна, мов молодиця здорова. Сонце повисло над нею, глядить і усміхається любовно.

— Дажь нам благодать і силу, да сподобимся піти Тобі разумно, — молився чернець. — Дажь нам благодать і силу...

Як гомін у лісі, повторює за ним княгиня, але гадками своїми кругом Пскова літає. Молодою бачить себе. З товаришками у гай по берегу пішла. Башні псковського замку здалека за ними зазирають: «де це вони і що там роблять?». А дівчата найкращої берізки на завтрішне свято шукають. Знайшли, втішилися, хороводом круг неї ідуть, співаючи:

— Ой хилився дуб на дуба, на крислату березу. Зілля ж моє, василеньку, зілля ж моє, василеньку!

За гайком річка шумить. А на річці — що це, сончи чари? Човнів стільки пливе, скільки ще не бачила вкупі, а на першому лицар — у залізній сорочці і в лискучому шоломі... Побачив її... Тікати?... Чого?... Хоч у його вид буцім грізний, так зате очі такі ласкаві, що жаль не дивитися на них...

Задивилася і не зчулась, коли в його руки попала... Ах, які ж це кріпкі долоні, які смажні уста!.. І цілий він, як жар, як смага, як Дажбог сам!..

Ах де ти, де ти, лелієчко біла?... Обімліла, занімліла: вже я не біла, вже я не та. Колосяться жита.

— Ти бо еси просвіщеніє душ і тілес наших, — піднесеним голосом прочитує чернець. Княгиня стре-